

A Todoreszku – Horváth-gyűjtemény

1.

A Todoreszku-gyűjtemény AKANTISZ Viktor készítette címjegyzékének első lapján TODORESZKU Gyula képe látható. Szembe vele felesége ajánlása következik: „E könyvet felejthetetlen Ura emlékének szenteli és közrebo-csájtja özv. Todoreszku Gyuláné szül. Horváth Aranka.”

A szöveg elejét iniciálé-szerűen egy AKANTISZ készítette rajz díszíti, mely az özvegyet babérbokszorúval a fején, könyvvel a kezében mint a könyv műzsá-ját ábrázolja. A bevezetés végén egy zárólécben AKANTISZ nagyon sikerült önarcképe foglal helyet. Ez mintegy jelképe annak, hogy a gyűjtemény kiala-kításában és megőrzésében mindhármuknak fontos szerepe volt.

A Todoreszku-gyűjtemény értékelésénél önkéntelenül felmerül a néhány évvel később, 1925-ben a Széchényi Könyvtárba jutott Apponyi-hagyatékka-lal való párhuzam. A kettő nagyon különböző jellegű s a különbség elsősorban gyűjtők eltérő szempontjaiból és eltérő egyéniségéből adódott. APPONYI maga teremtette meg gyűjtési körét, TODORESZKU kitaposott úton járt. APPONYI külföldön megjelent könyveket gyűjtött, ami külső kiállításban is nagyobb lehetőségeket nyújtott, TODORESZKU a régi magyarországi nyomtatványok szegényes útját járta. De szinte rögeszméig fokozott gyűjtőszenvédélye ezen a letarolt mezőn is tudott még olyan értékeket felszínre hozni, amelyek az ismert régi magyar könyveknek nemcsak számát gyarapítják, hanem formai és tar-talmi szempontból egyaránt értéket jelentenek.

APPONYI Sándorhoz csak abban volt hasonló, hogy már gyerekfejjel rabja lett a könyvgyűjtés szenvedélyének. Anyagi lehetőségei éppúgy megvoltak hozzá. Apja, TODORESCU Pál 13 éves korában került Magyarországra, s itt mint kereskedő nagy vagyont szerzett, melyet utóbb — látván, hogy fia aligha fogja a tőle megkezdett úton gyarapítani — bérházakba és földbirtokokba fektetett. A szabadságharc utáni idők gyakori Ankerschmidt típusa, a magyar ruhában járó indigena volt, melyet JÓKAI romantikus pátozzsal, a bohózat-irodalom pedig csipkelődve és torzítva örökített meg. Magyar nőt vett felesé-gül, kitől 1866-ban Gyula fia született. Két fia gyermekkorában meghalt, s a megmaradt egyet féltve őrizték és mindennel elhalmozták. De ő nem élvezte a vagyon nyújtotta lehetőségeket: dekadens jelenség, ideges, érzékeny, zár-kózott, minden gyakorlatiasságtól távolálló természet volt. Jogi doktori dip-lomát szerzett a pesti egyetemen, sokat utazott külföldön, megtanult németül,

¹ Dr. Todoreszku Gyula és neje Horváth Aranka Régi Magyar Könyvtára. Összeállította AKANTISZ Viktor, Bp. 1922. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke VII. A következőkben AKANTISZ.

franciául, angolul. Mikor szülei mint kisdíjakot először küldték ki német szóra Schnepfenthalba, útközben egy nagyobb városban meglátott egy bőrbe kötött régi német bibliát s ezt kérésére atyja megvette neki.² Ettől kezdve gyűjtötte a könyveket. De gyűjtőköre nem alakult ki olyan egyszerre, mint APPONYI Sándoré, kinek első könyve, LASKAI Osvát *Biga salutis*-a már „Apponyiana” volt. Tudományos köröktől, nagystílusú bibliofilektől elzárva maga állapodott meg végül egy fő területnél, a régi magyar könyveknél. A döntő lökést az a gyűjtőhullám adta meg, melyet SZABÓ Károly úttörő és nagyszabású bibliografiájának megjelenése indított el, az első köteté 1879-ben, a másodiké 1885-ben. Örögzítette ebben a „rég Magyar könyv” fogalmát és szabta meg határát 1711-ben. Ő mérte fel közkönyvtáraink és magángyűjteményeink régi magyar könyveinek állagát, s ezzel megindította a közkönyvtárak ez irányú gyűjtő munkáját. Ekkor emelte ki a Széchényi Könyvtár is régi magyar könyvanyagát az egyes szakokból. Ugyanekkor irányult erre a területre a bibliofilek figyelve is. Ezzel megindult a könyvpiacra a kereslet a régi magyar könyvek iránt, amelyek így hamarosan keresett cikké lettek az antikváriusoknál. TODORESZKU így egyre nagyobb nehézségekkel találta magát szembe. 1910-ben, mikor atyja halála után már szabadon rendelkezhetett vagyonával, kevés régi magyar könyv bukkant fel a piacon annál is inkább, mert a régi magyar könyv eleve is igen ritka volt. VARJÚ Elemér már 1902-ben panaszolja a Széchényi Könyvtár gyűjteményének rendkívül kismérvű, évente legfeljebb 20—30 kötetre rúgó gyarapodását. Ha valami nagy ritkán eladásra kerül, csillagászati árakat fizetnek érte. Így SYLVESTER János *Magyar nyelvtanának* 1539-i kiadását a könyvtár 220 aranyért szerezte meg HOROVITZ Lipót könyvárustól.³

TODORESZKU azonban nem csüggedt és a vérbeli gyűjtő fanatizmusával új forrásokat keresett. Egyrészt kis felvidéki és erdélyi falvak templomaiban és parókiáin kutatott régi magyar könyvek után, másrészt ahhoz a módszerhez folyamodott, amelyet a Széchényi Könyvtárban FRAKNÓI Vilmos kezdett meg sikerrel: régi könyvtáblákból áztatott ki egyes íveket. Ez az út járhatónak bizonyult és a gyűjtemény nagy gazdagodásához vezetett. Hogy csak egy példát említsek: 1911-ben egy budapesti antikváriustól megvásárolta a következő művet: *Diodori Siculi scriptoris graeci libri duo primus de Philippi alter de Alexandri filii rebus gestis Utrumque latinitate donavit Angelus Cospus Bononiensis. Viennae Pannoniae 1516.*⁴ Ennek az egy könyvnek marhabőrből készült kötési táblájából TODORESZKU nyole XVI. századi könyv íveit áztatva ki, melyek közül hat SZABÓ Károlynál is felsorolt kolozsvári nyomtatvány, egy német nyelvű mű 37 lapos részlete, melyet akkor sikerült meghatároznom, mikor a Todoreszku-gyűjtemény SZABÓ Károlynál nem szereplő darabjainak bibliográfiai leírását készítettem.⁵ (WILINI Sándor: *Büchlein.*) Ugyancsak mint 1570-i kolozsvári nyomtatvány és mint unikum bontakozott ki,⁶ végül ugyan-

² AKANTISZ IX—XII.

³ VARJÚ Elemér: *A Régi Magyar Könyvtár.* = A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene. Bp. 1902. 23—30. l.

⁴ SZTRIPSZKY Hiador—ALEXICS György: *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbéli román fordításban.* = Protestáns hatások a hazai románságra. Bp. 1911.

⁵ PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán: *A Todoreszku—Horváth Könyvtár ismeretlen régi magyar nyomtatványai.* Magy. Könyvszle. 1929. 95—98. és 214—221. l. 1930. 137—145. és 303—310. l.

⁶ Uo. 303. l. AKANTISZNÁL (32. l.) Német nyomtatvány (37 l. töredék) Kolozsvár? XVI. század.

csak egyetlen ismert példány a nyolcadik darab, a román nyelvű úgynevezett *Todoreszku-töredék*. Ez egy terjedelmesebb román énekeskönyv négy lapból álló B íve, mely magyar református és unitárius egyházi énekek román fordítását tartalmazza románul tudó magyar ember tollából s a magyar protestantizmusnak s a magyar nyelvnek az erdélyi románságra való hatására szolgáltat érdekes adalékokat.⁷ Bár SZTRIPSZKY és ALEXICS szerint a töredék HOFFHALTER Rudolf váradai nyomdájában készült 1570 és 75 között, MELICH János⁸ és TRÓCSÁNYI Zoltán⁹ helyesírási érvekkel kimutatták, hogy a kolozsvári Heltai nyomda terméke.

Ilyen értékes leleteket azonban ritkán rejtettek a könyvtáblák, bár *TODORESZKU* fanatikus buzgalommal és bámulatos türelemmel, olykor éjszakákon át áztatgatta őket és ezen az úton sikerült is sok ismeretlen régi magyar nyomtatványt napfényre hoznia.

Lassan azonban ez a forrás is apadni kezdett, de *TODORESZKU* gyűjtőszelvénye nem nyugodott. Mikor az első világháború kitörése a könyvgyűjtést szinte lehetetlenné tette, a régi magyarországi nyomtatványok papiros-vízjegyeinek összeállításához fogott és ezekből csaknem ezer darabot másoltatott le.¹⁰

Bár a gyűjtemény magját a régi magyar könyvek alkotják, ezeken kívül is értékes anyagot tartalmaz. Ez egyrészt akkor került birtokába, mikor gyűjtési köre még nem alakult ki határozottan. Eleinte minden magyar könyvet össze akart gyűjteni, csak mikor ennek a törekvésnek parttalanságát belátta, szorított az 1711 előtti magyar és magyarországi nyomtatványokra. Nem gyűjtötte rendszeresen a SZABÓ Károly III. kötetében foglalt, magyar szerzőktől külföldön megjelent műveket, talán azért, mert mikor ez 1898-ban megjelent, már az első két rész gyűjtésére specializálta magát. De ennek ellenére ebből is 81 művet tartalmaz gyűjteménye, közte kilenc ősnomtatványt és tizenhárom olyan művet, melyet SZABÓ Károly nem ismer.

Halálakor a gyűjtemény 635 magyar nyelvű, 535 Magyarországon nyomtatott idegen nyelvű és 81 magyar szerzőtől külföldön megjelent 1711 előtti művet tartalmazott, a két első kategóriában felülmúlva RÁTH Györgynek az Akadémiára hagyott könyvtárát, mely ezekben 526, ill. 514 műből állott.¹¹

Az első rész 138, a második 71 olyan művet tartalmazott, amelyet SZABÓ Károly bibliográfiája nem említ és ismert nyomtatványok érdekes variánsai találhatóak benne. A katalógus ezek közt sokat közöl „Unicum” jelzéssel, ami természetesen erősen relatív és időleges értékű. Már maga *TODORESZKU* is közölte eladdig ismeretlen régi magyar mű pontos könyvészeti leírását,¹² magam az első részből 50, a másodikból 26 darab bibliográfiai adatait tettem közzé.¹³

Nagyon gazdag, mintegy ezer kötetre rúg a tizennyolcadik századi magyar nyomtatványok gyűjteménye. Ennek értéke nincs felmérve, de bizonyára

⁷ SZTRIPSZKY—ALEXICS *i. m.* facsimile kiadásban hozza. AKANTISZNÁL (3. l.): Román nyelvű zsoltár töredék; Kolozsvár, ívekben.

⁸ Magy. Könyvszle. 1911. 363. l.

⁹ Egyet. Phil. Közl. 1912. 236. l.

¹⁰ AKANTISZ X. l. MELICH János: *Dr. Todoreszku Gyula.* = Magy. Könyvszle. 1919. 120. l.

¹¹ GULYÁS Pál: *A könyv sorsa Magyarországon.* = Magy. Könyvszle. 1924. 64. l.

¹² Magy. Könyvszle. 1911. 353. l.

¹³ Vö. az. 5. sz. jegyz.

igen sok ritkaság akad közte. A XVIII. század magyar nyomtatványainak egyes darabjai olykor ritkábbak, mint a Régi Magyar Könyvtár példányai, és pedig azért, mert senki sem gyűjtötte céltudatosan. Bár a katalógus nem jelzi, ez is tartalmaz egyetlen példányokat, mint aminő OLSAVSZKY Manuel *Elementa puerilis institutionis in lingua latina* c., a ruszin iskolák számára, részben cirill betűs és ruszin szövegű, könyvészeti és hazai művelődéstörténeti szempontból egyaránt jelentős műve.¹⁴ Volt még a könyvtárban 44 külföldi ősnymtatvány, 26 régi magyar, túlnyomórészt felvidéki kézirat, XVI—XIX. századi ritka külföldi nyomtatványok és gazdag segédkönyvtár. Külön nagy érték a 83 cirill betűs román, szerb és ruszin nyomtatvány a XV—XIX. századból, az élen egy 1494-ben nyomott cetinjei Oktoihhal.

2.

A könyvek megszerzése csaknem a kisebbik része volt annak a munkának és anyagi áldozatnak, melyet TODORESZKU gyűjteményének kialakítására áldozott. Nemcsak művekben gazdag, de szép és ép könyvtárat akart és ugyanolyan szenvedéllyel vetette bele magát a könyvek konzerválásába, restaurálásába, kiegészítésébe és köttetésébe. És ezekkel a műveletekkel kapcsolatban lép be a gyűjtemény kialakításába AKANTISZ Viktor, akinek működése és ízlése elhatározó volt a könyvtár jellegére.

AKANTISZ TODORESZKUVAL csaknem egyidős volt, 1864 végén született. Jogot és filozófiát tanult a pesti egyetemen s azután mint író és grafikus művész tartotta fenn magát. Különös egyéniség, autodidakta és ezeremester, író, bibliográfus, grafikus, festő, könyvrestaurátor és könyvkötő, mindenben ügyes, de semmiben sem rendszeres és mély. Pályája félresiklott, magát elsősorban művésznek érezte, akinek nem jutott osztályrészül a kellő érvényesülés és elismerés, s így vált diszharmonikus és megfélemltetlen egyéniséggé.

Írói működése igen tarka képet mutat, sok mindennel próbálkozott;¹⁵ első műve, *Pompadour marquise életrajza* 1889-ben FRÉRON A. V. álneven jelent meg. Ezt követte *A klasszikus ókor legszebb hősmondái Schwab, Stoll és mások nyomán* c. kompilációja, majd *A sakkjáték kézikönyve* következett ROZSNYAI Károllyal, mint társszerzővel, akivel szorosabb kapcsolatban állott s ROZSNYAI gyors nyelvmestereinek sorozatában német, francia, angol, orosz, spanyol, japán, lengyel, cseh, török és portugál nyelvtanokat írt, a bűnügyi regénytár számára CONAN DOYLE műveit fordította. 1898-ban az épp olyan kisiklott pályájú ROZSNYAI,¹⁶ aki váltakozva grafikus, író és színész volt, egy időre Angliába távozott, ahol Oscar WILDE-dal állott kapcsolatban. Ekkor AKANTISZ *Az olajfestészet*, majd *A vízfestés alapvonalai* c. műveket publikálta. Ezeket nagy szünet után 1922-ben a Todoreszku-gyűjtemény katalógusa követi, ami távol áll attól, hogy bibliográfiának nevezhetnénk, inkább egy leltár színvonalán mozog.

¹⁴ SZTRIPSZKY Híador: *A hazai rutének legrégebb nyomtatványai*. Magy. Könyvszle. 1911. 249. l.

¹⁵ GULYÁS Pál: *Magyar Írók*. I. 319. l.

¹⁶ SZINNYEI: *Magyar Írók* XI. 1318. has. VÁNYI Ferenc: *Magyar Irodalmi Lexikon* 697. l. SCHÖPFLIN: *Magyar Színművészeti Lexikon*. IV. 70. l.

Közben mint grafikus művész tevékenykedett, saját műveit, *A helység kalapácsát* és VARGHA Damján imakönyveit illusztrálta. 1910-ben megszakad írói tevékenysége. Ekkor halt meg TODORESZKU apja, s ő a vagyon urává lévén AKANTISZT mint restaurátort és könyvkötőt állandó jelleggel foglalkoztatta és megélhetését bőkezűen biztosította.

Ez a restaurátori tevékenység erősen kétélű volt. Gondos és ügyes munkát végzett, ami nagyon üdvös volt, amíg a könyvek állagának megóvását szolgálta. A baj a szövegek kiegészítésénél kezdődött. A csonka példányokat külföldről beszerzett s az eredetihez olykor megtévesztésig hasonló papíron ép példányokról való másolatokkal egészítették ki, amelyeket AKANTISZ nagy ügyességgel és szorgalommal az eredetihez ugyancsak megtévesztésig hasonlóan végzett. Maga írja büszkén a Todoreszku-katalógus előszavában, hogy TODORESZKU „a csonka levelekből olyan megtévesztésig pompás egész lapokat kapott, miket még szakemberek sem tudtak az eredeti ép levelektől elkülönöztetni. Sőt később maga is csupán a naplójában feljegyzett custosok vagy oldalszámok alapján ismerte föl javítottaknak.” Mindenesetre olcsóbb, őszintébb és hitelesebb lett volna a hiányzó leveleket fotókópiákkal pótolni, mint ez egyes esetekben meg is történt. Így a Lőcsén 1677-ben nyomott *Schöne andächtige Gebetlein* c. német imakönyv címlapját és leveleit a KARDEVÁN Károly birtokában levő teljes példány nyomán facsimile lapokkal pótolták.¹⁷ Az AKANTISZTól kiegészített példányok mindenesetre óvatosan használandók s az eredeti teljes példányokkal semmiképp sem tekinthetők egyenértékűeknek.

Ennek a szövegpótlási módszernek mindenesetre volt haszna is: a másolás kapcsán fedeződtek fel egyes ismeretlen variánsok, mint ez HELTAI Gáspár 1562-ben Kolozsvárott nyomott Új Testamentum fordításának esetében történt.¹⁸

Sokkal értékesebb és gyümölcsözőbb volt AKANTISZ könyvkötői tevékenysége. TODORESZKU gyűjteményében sok szép eredeti régi kötés is volt. Ezekre azonban nem fektetett nagyobb súlyt, legfeljebb annyiban, hogy mintául használta a pazar és drága új kötések készítésénél. TODORESZKU a régi magyar nyomtatványok túlnyomó részének szegényes nyomdai kiállítását pompás külső kötéssel kívánta ellensúlyozni. Még az egylevelés nyomtatványoknak is díszes kötést készíttetett. Az új kötések két csoportra oszlanak: vagy régi kötések utánzatai, vagy új, a szecesszió idején fellendült bírdíszművesség hatása alatt készült bőrhozzák-kötések és festett hártyakötések, az utóbbiak AKANTISZ művei.

Az első csoportba tartoznak a vert ezüst kötések, mint SYLVESTER János Új Testamentum fordításáé, az 1513-i velencei *Missale Strigoniense* vagy a *Thuróczy-krónika* kötése, melyet még zománcos címerek is ékesítenek; a bársonykötések, olykor ezüstveretekkel, mint az 1511-es *Missale Zagradiense*, vaknyomású bőrkötések, archaizáló bőr és bőrhozzák kötések. Ezek a századvég historizmusának jellemzői, analógiák a nagykörúti Pitti-palotához.

AKANTISZ hártyakötései a maguk nemében nagyon szépek és gondos kivitelűek, részben archaizáló, s a régi magyar kötések ismeretéről tanúskodnak, XVIII. századi magyar hagyományt elevenítenek fel, nagyobb részükben

¹⁷ Magy. Könyvszle. 1930. 310. l.

¹⁸ TRÓCSÁNYI Zoltán: *Heltai Gáspár Új Testamentum fordításáról*. Magy. Könyvszle. 1917. 201–210. l.

azonban magyaros motívumú modern kötések. Ezekre is van analógia a kor magyar képzőművészetében: LECHNER Ödön alkotásai, az Iparművészeti Múzeum, a Postatakarékpénztár, a kecskeméti városháza vagy LAJTA Béla egyes építményei.

Egyidőben divat volt lekicsinylően szólni ezekről a kötésekről, s ízlésteleneknek bélyegezni őket. Valójában azonban a magyar szecesszió könyvművészetének maradandó alkotásai. S ha van valami, ami a Todoreszku-gyűjtemény különálló jellegét megadja, az éppen ezekben a kötésekben keresendő.

AKANTISZ Viktort TODORESZKU halála után a Széchényi Könyvtár az adománylevél kikötése szerint elsősorban az adományozott gyűjtemény gondozására alkalmazta. Minthogy a tisztviselői státusba beilleszthető nem volt, egy csak az ő személyére szóló címet és rangot adtak neki, a „könyvművészeti előadóét”. A Todoreszku-gyűjtemény első, ideiglenes felállítását ő végezte. Később a könyvtár könyvkötői és restaurátori munkára osztotta be. Az akkor már ötvenhat éves, különben is megférhetetlen természetű AKANTISZ, akinek az új rang még erősen emelte öntudatát, nehezen illeszkedett be a könyvtár rendjébe.¹⁹ TODORESZKU özvegyéhez való viszonya sem volt teljesen harmonikus. A gyűjteménynek a végleges helyen való felállítását már nem ő végezte. Különben is csak azt várta meg, hogy a nyugdíjhoz szükséges szolgálati ideje meglegyen és 1929-ben nyugalomba vonult.

3.

A röviden csak Todoreszku-gyűjteménynek nevezett, hivatalos néven „Dr. Todoreszku Gyula és neje Horváth Aranka Régi Magyar Könyvtára” 1920-ban a Nemzeti Múzeum életének talán legsanyarúbb esztendejében került örökletként az Országos Széchényi Könyvtárba. Hogy a hivatalos címben a gyűjtő TODORESZKU Gyula neve mellett feleségéé is szerepel, az fölöttébb méltányos. Mert ha a gyűjtés munkájában nem is vett tevékeny részt, mint azt különböző nekrológoknak „a finom ízlésű, műveltlelkű hitves”-ről szóló közhelyei tudni vélik, kizárólag az ő érdeme, hogy a gyűjtemény a Széchényi Könyvtárba került.

TODORESZKU Gyula 1919. november 27-én hosszú betegség után, elborult elmével halt meg. Végrendelet nem maradt utána. Felesége még férje életében, mikor az elkerülhetetlen véget látta — már 1919 augusztusa óta menthetetlen beteg volt —, érintkezésbe lépett a Széchényi Könyvtár igazgatóságával közölve, hogy férje gyűjteményét a Széchényi Könyvtárnak szánta.

A Nemzeti Múzeum főigazgatóságának felterjesztésére a minisztertanács TODORESZKU Gyulát a könyvtár tiszteletbeli igazgatójává nevezte ki s a miniszteri tanácsosi címet adományozta neki.²⁰ A kinevezés már csak TODORESZKU halála után jelent meg a hivatalos lapban. Már eleve látható volt, hogy TODORESZKU, ha még élve találja is a kitüntetés, már tudomásul venni nem tudja. Értékelni korábban sem értékelte volna, mert szerény, visszahúzódó,

¹⁹ DEZSÉNYI Béla: *Szervezet, ügyvitel és igazgatás az Országos Széchényi Könyvtárban a Horthy-korszak elején.* = Az OSZK évkönyve. 1967. 148–149. l. A következőkben DEZSÉNYI.

²⁰ MELICH János: *Dr. Todoreszku Gyula.* = Magy. Könyvszle. 1919. 120. l.

a nyilvánosságtól irtózó természet volt; nagy vagyona birtokában közszereplésre, cím és rang szerzésére számtalanszor talált volna alkalmat.

Az özvegy az adományt 1919. december 4-én, tehát már egy héttel TODORESZKU halála után bejelentette a Nemzeti Múzeumnak.²¹ Maga az adománylevél csak január 6-án kelt, mert ennek különböző jogi feltételei voltak. Mint-hogy hagyatéki tárgyalás abban az időben még nem volt, több tanúnak közjegyző előtt tett nyilatkozatával kellett igazolni, hogy TODORESZKU a könyvtárat a Nemzeti Múzeumnak szánta.

Maga az adománylevél több kikötést tartalmaz. Leglényegesebb a 3. pont: „A zadományozott gyűjtemény a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában „Dr. Todoreszku Gyula és neje szül. Horváth Aranka könyvtár” elnevezés alatt egy külön — éspedig a Széchényi-terem mellett levő teremben, együttesen helyeztessék el oly módon, hogy az általam adományozott gyűjtemény egyes kötetei, avagy adományom más része más gyűjteményben el nem helyezhető, át nem ruházható, be nem olvasható, — viszont ezen gyűjtemény elhelyezésére szánt, illetve lekötött terembe más gyűjteményből eredő vagy másnemű bármily könyv elhelyezhető ne legyen s ezen könyvgyűjteményből a könyvtáron kívüli használatra semmi ki nem adható. — . . . Az örökletémenyként kezelendő és általam adományozott gyűjtemény fejlesztésére és gyarapítására bizonyos — később meghatározandó és a hagyatéki eljárás eredményétől függő — jelentékeny összeggel is hozzájárulni kívánok s emellett a könyvgyűjteményen kívül átadni óhajtom . . . a könyvtár elhelyezésére szánt könyvszekrényeket, tartályokat és bútorfelét, s általában azt az általam meghatározandó miliót, melyben néhai férjem ezen könyvtár létrehozásában dolgozott — élt és munkálkodott.”

Lényeges kikötést tartalmaz még az 5. pont is: „. . . ez ne csak holt komplexum maradjon, hanem tovább fejleszthető s emellett folyton kellően gondozható és fenntartható legyen, — ezért kérem, hogy boldogult férjem, volt munkatársát, Akantisz Viktor Urat a Magyar Nemzeti Múzeum személynéje létszámában az általam adományozott, ill. létesíteni kívánt könyvtárnál megfelelő alkalmazásban rendszeresíteni méltóztassék.”

A 3. pont kikötései csak fokozatosan voltak teljesíthetők. A könyvtár végleges elhelyezésére szánt teremben, mely eredetileg kiállítási helyiség volt, most több tisztviselő munkahelye foglalt helyet, s ezeket, valamint az itt tárolt anyagot, a háborús gyűjteményt, melyhez 1924-től kezdve, mikor Isoz Kálmán a zenei osztály szervezésére megbízást kapott, még ennek anyaga is járult, a helyhiánnyal küszködő könyvtár²² csak akkor tudta máshol elhelyezni, mikor a földszinten a Krenner-lakás megürült. Így egyelőre a Todoreszku—Horváth-gyűjtemény két földszinti szobában kapott helyet és csak 1927 tavaszán került az eredetileg erre a célra szánt terembe.

Az összeget, melyet TODORESZKUNÉ a könyvtár fejlesztésére és fenntartására szánt, 1921. február 7-én kelt levelében évi 10 000 koronában jelöli meg. De infláció lévén, ez az összeg állandóan emelkedett, így 1922-ben már 138.629 koronát fordított a gyűjtemény gyarapítására és a berendezésre.²³

²¹ TODORESZKU özvegyének levelét, melyben az adományt bejelenti, az adománylevelet s az adomány elfogadására és átvételére vonatkozó iratokat l. OSZK Irattár 100/1920, 160/1920, 172/1920, 338/1920. sz. a.

²² A helyhiányra nézve l. DEZSÉNYI 124. s. kk. ll.

²³ *Jelentés az OSZK 1922. évi állapotáról.* Magy. Könyvszle. 1923. 141. l.

De TODORESZKU Gyulánének érdemeit a gyűjtemény fejlesztése és fenntartása körül nem lehet pusztán a ráköltött összegekkel kifejezni. Fiatalon, alig harmincéves korában özvegyen és egy hatalmas vagyonnal teljesen egyedül maradván, ez a könyvtár lett életének tartalmává. Társasága nem volt, TODORESZKU könyveinek élve nem is igényelte a társaságot. Az özvegyet a kegyeleten és a hálán kívül, melyet férje iránt érzett, ez a társtalanság is a könyvtárba vezette, mert a ragyogó szépségű és páratlan kedvességű fiatal özvegy vidám és tevékeny természetű volt és nem érzett hajlamot a remeteségre, melyre a sors első férje mellett ítélte. A szerény körülmények közt élő tisztviselő családból származó HORVÁTH Aranka mint színiakadémiai növendék, egész fiatalon, felolvasónőként került TODORESZKU anyja mellé, kinek halála után 1915-ben lett TODORESZKU felesége. Férje halála után a Széchényi Könyvtár szinte második otthonává vált. Rendszeresen bejárt, ellenőrizte a könyvek felállítását, gondoskodott a könyvek karbantartásáról, köttetéséről, természetes női simulékonysággal alkalmazkodott a környezethez, részt vett a Múzeum társas összejövetelein úgy, hogy odatartozónak érezte mindenki, s ő maga is; egy 1921. február 7-én kelt levelében sérelmezi, hogy a könyvtárba csak egy ottani tisztviselő kíséretében mehet. A könyvtár válasza rendkívül udvarias, de elutasító: a Todoreszku-gyűjtemény most már a könyvtár része s az erre érvényes szabályok a vezetőket is kötik.²⁴

A helyzet akkor sem változott, mikor TODORESZKUNÉ SCHÖFFER Aladár bankigazgató felesége lett. 1924. november 29-én, mikor már második férjével jegyben járt, végrendeletet készített, melyben a Todoreszku-vagyonból származó két bérházát (Népszínház u. 38. és Vay Ádám u. 5.) a könyvtárra hagyta, nővére, HORVÁTH Lina részére csak a bérjövedelem egy negyedét kötve ki. A könyvtárra hagyta az ollósági birtok felét is (a másik fele SCHÖFFER Aladárt illette volna), de ez csak elmélet maradt, mert a birtok Krassó-Szörény megyében, román területen feküdt. A könyvtárra hagyta ékszereit is, melyeket 1939-ben 54.650 pengőre becsültek.²⁵

Második házassága is gyermektelen maradt, férjét hivatása erősen lekötötte s így idejének nagy részét továbbra is a könyvtárnak szentelte. Gyarapította a gyűjteményt, az 1927-i átköltözés előtt a gyűjtemény elhelyezésére szánt termet rendbehozatta és díszesen bebútorozta. Örömeire némi árnyékot vetett az 1925-ben a Széchényi Könyvtárba került Apponyi-gyűjtemény. APPONYI ajándékát törvénycikk örököltette meg, az adomány nagyobb volt, a berendezés patinás. A belső érték s a jelleg eredendő különbségét természetesen nem tudta felmérni, s így külsőségekben próbálta, ha nem is túlszárnyalni, de legalább elérni. Buzgalma azonban nem lankadt s tevékenységének csak 1938-ban bekövetkezett korai halála vetett véget. Csak halála után derült ki, hogy a könyvtárt milyen vagyonhoz juttatta. A végrendelet tartalmát második férje sem ismerte, s az összes közjegyzőknél kutatott utána, míg megtalálta. A hagyaték kezelésére és hovatfordítására bizottság alakult. Ebből a vagyonból jutott a könyvtár egyik nagy kincséhez, mert ebből vásárolták meg 1939-ben háromezer angol fontért a *Kálmáncsehi breviáriumot*, MÁTYÁS király budai könyvfestő műhelyének legpompásabb darabját.²⁶

²⁴ OSZK Irattár i. h.

²⁵ A végrendeletet (kelt 1924. XI. 29. Kihirdetve 1938. VI. 25) és a vele kapcsolatos iratokat, valamint a TODORESZKU-hagyatékot kezelő múzeumi bizottság iratait l. OSZK Irattár 221/1938./T.H.6.

²⁶ Joó Tibor: *A Kálmáncsehi-breviárium útja.* = Magy. Könyvszle. 1939. 183—185. 1.

PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN

**Die Todoreszku-Horváth Büchersammlung in der Széchényi
Nationalbibliothek**

Dem Wunsche ihres unlängst verblichenen Gatten gemäß schenkte im Dezember 1919 die Witwe des bekannten ungarischen Bibliophilen, Gyula TODORESZKU Frau Aranka TODORESZKU-HORVÁTH seine wertvolle Büchersammlung der Széchényi Nationalbibliothek. TODORESZKU war ein leidenschaftlicher Sammler, widmete seine ganze Tätigkeit und sein ganzes Vermögen der Bibliothek. Diese enthielt zahlreiche Inkunabeln, seltene alte, vor allem rumänische liturgische Bücher der griechisch-orthodoxen Kirche, ungarische Druckwerke aus dem 18. Jahrhundert, eine umfangreiche Handbibliothek; den Kern der reichhaltigen Sammlung bilden jedoch ungarische und ungarländische Drucke aus dem 16. und 17. Jahrhundert, darunter viele sehr seltene, sogar bisdahin unbekannte Druckwerke. Er war nicht nur leidenschaftlicher Sammler, sondern auch beseelter Restaurator, so daß die einzelnen Stücke der Sammlung im besten Zustand erhalten blieben. Ein besonderes Gewicht legte er auf die Büchereinbände. Sehr viele sind im Stil alter Einbände gehalten, darunter Ledereinbände mit reicher Vergoldung, Samteibände mit feingearbeitetem Metallbeschlag, silberne Einbände mit kunstvoller Goldschmiedearbeit. Eine besondere Eigenart stellen jedoch die modernen Pergamenteinbände, Werke seines Mitarbeiters, Viktor AKANTISZ dar. Ihr Stil läßt die Art der alten ungarischen Buchbinderkunst, wie sie besonders im 17. und 18. Jahrhundert blühte, in moderner Form wieder aufleben und ist ein bedeutender Vertreter der ungarischen Sezession um die Jahrhundertwende.

Frau TODORESZKU-HORVÁTHS Verdienst um die Sammlung beschränkt sich nicht auf den Schenkungsakt. Sie bereicherte die Sammlung auch nach ihrer Aufstellung in der Széchényi Nationalbibliothek, ließ 1922 ihren Katalog, das Werk von Viktor AKANTISZ erscheinen, und schließlich hinterließ sie in ihrem Testament den größten Teil ihres Vermögens der Nationalbibliothek.